

نصرالله صالحی

در گذشت.^۲ از وی چند اثر باقی مانده که مهم‌ترین آنها تاریخ اوست.

۳۵. تاریخ عزّی، این اثر به عنوان یک تاریخ رسمی و درباری مربوط به دوره سلطان محمود اول (۱۱۶۸-۱۱۴۳)، وقایع سال‌های ۶۵-۵۲/۱۱۵۷-۱۷۴۴ عثمانی را در برمی‌گیرد. جلد اول آن از محرم ۱۱۵۷ تا ۱۱۶۰، و جلد دوم از ۱۱۶۱ تا ۱۱۶۵ را شامل می‌شود. این اثر نخستین بار در استانبول (۱۳۲۸ق.) منتشر شد. چنان‌که پیداست تاریخ عزّی یک دوره زمانی محدود نه ساله را در برمی‌گیرد. چهار سال آن مقارن با سال‌های پایانی حکمرانی نادرشاه (۱۱۴۸-۱۱۶۰) و پنج سال دیگر بعد از نادرشاه را شامل می‌شود. به دلیل کشمکش‌ها و برخوردهای ایران و عثمانی در این سال‌ها، سلیمان عزّی افندی در جای جای اثر خود به نقل وقایعی پرداخته که در ارتباط با تاریخ ایران عصر افشاری است. به ویژه به سفارت مصطفی نظیف افندی به تفصیل پرداخته است.^۳ همچنین درباره احوال شاهزاده میرزاصفی و میرزاسام و تبعید میرزاصفی از قلعه سامسون به جزیره ردوس مطالبی آورده است. آگاهی‌های آن برای تاریخ ایران عصر افشاری دارای اهمیت زیادی است. با این حال، این اثر هنوز از سوی پژوهشگران ایران مورد توجه قرار نگرفته است. در حالی که بعضی قسمت‌های آن از سوی

در این شماره به یکی دیگر از نویسندگان عثمانی به نام سلیمان عزّی افندی می‌پردازیم. وی در استانبول زاده شد و در سال ۱۷۵۵/۱۱۶۸ در گذشت. مراحل نخست تعلیم و تربیت را در نزد پدر تجربه کرد، سپس در نزد معلمان خصوصی به آموزش ادامه داد. در نزد معروف‌ترین خوشنویس عصر، اگر کاپلی خواجه محمد راسم افندی، خط ثلث و نسخ را آموخت. به دو زبان فارسی و عربی نیز تسلط یافت. به دلیل ارتباط پدرش با دربار و نیز به دلیل قابلیت‌هایی که در زمینه انشاء، خط، زبان و شعر داشت، در دیوان همایون به عنوان کاتب شروع به کار کرد. بعدها به مناصب مختلفی رسید. از جمله در ۱۷۳۳/۱۱۴۶ با رتبه روزنامه‌چی کوچک، به سمت رئیس وکیلی رسید. در ۱۷۳۹/۱۱۵۳ با سمت کاتبی کتخدا راهی سفر نظامی بلغراد شد. در تصرف این شهر حضور داشت. به مناسبت پیروزی سپاه عثمانی، رساله‌ای به نام «فتح بلغراد» نوشت. وی با الهام از این پیروزی، سلیمان‌نامه قره‌چلبی زاده را استنساخ نمود و رساله کوتاه خود را ضمیمه آن کرد. در رجب ۱۱۵۸/جولای ۱۷۴۵ بنا به توصیه و سفارش رئیس‌الکتاب مصطفی افندی به جای صبحی محمد، به سمت «وقایع‌نویس»^۱ منصوب شد. در ۱۷۴۷/۱۱۶۰ همزمان عهده‌دار منصب تشریفات‌چی نیز شد. سرانجام در ۱۷۵۵/۱۱۶۸

2 TDVIA. Vol. 23, p. 565-566., EI. Vol. IV. P. 298.

۳ سفارت‌نامه مصطفی نظیف افندی از سوی مرحوم ریاحی به فارسی ترجمه و با مقدمه‌ای مبسوط منتشر شده است (نک: ریاحی، ص ۱۶۵-۱۹۴).

۱ منصب وقعه‌نویس یا وقایع‌نویس که وابسته به دربار همایون بود، در اوایل سده دوازدهم/هیجدهم تأسیس شد و تا پایان دولت عثمانی، یعنی به مدت دو سده، دوام یافت. در طول این دو سده، افراد مختلفی به مدت کوتاه یا طولانی عهده‌دار این منصب بودند. برای آگاهی بیشتر، نک: صالحی ۱۳۹۳: ۱۱۵.

شاه مشارالیه در درون نامه‌اش موضوع شده بود (۴۲)، صورت تقریر سفیر ایران مومی‌الیه فتحعلی ترکمان در حضور حضرت آصفی (۴۲)، تتمه مقاله مشاوره (۴۳)، صورت نامه همایون مواهب نمون شهریاری که سفیر ایران مومی‌الیه فتحعلی خان را تسلیم شده بود (۴۵)، صورت نامه عنایت علامه جهاننداری که به سفارت نظیف مصطفی افندی فرستاده بود (۴۶)، صورت مکتوب صدر اعظمی به شاهرخ میرزا اعتمادالدوله ایران به دست سفیر ایشان فرستاده است (۴۸)، صورت مکتوب صدر اعظمی به شاهرخ میرزا اعتماد الدوله ایران به وساطت نظیف مصطفی افندی فرستاده است (۴۹)، صورت مکتوب مسندآرای مشیخت اسلامی به ملاعلی اکبر رئیس العلماء ایران به دست نظیف مصطفی افندی فرستاده است (۵۰)، ورود پیام صلح و صلاح خیرانجام از جانب ایران و تصادف آن در هنگام وصول دون نمای همایون به آستانه سعادت عنوان و اظهار آیین نشاط بهجت نشان (۷۳)، احسان وزارت به ایالت سیواس به روزنامهچه اول کسریه لی الحاج احمد افندی برای سفارت جانب ایران (۷۴)، مأموریت زعما و ارباب تیمار از جانب آناتولی به معیت سفیر ایران وزیر مشاورالیه (۷۶)، ترتیب اخراج و احضار اسبان از جانب آناتولی برای اهدای طرف شاه ایران (۷۶)، ارسال تشریفات همایون به والی بغداد وزیر مکرّم احمد پاشا و مأموریت او به مبادله ایلچیان (۷۷)، وصول سفیر ایران نظیف مصطفی افندی به آستانه سعادت با تمام خدمت سفارت و تکمیل مسالمت (۸۰)، صورت خط کرامت نقط حضرت جهانبانی که برای اعلان صلح و صلاح ایران و عقد انجمن شوری در سرای صدر عالی شأن شرف یافته صدور شد (۸۰)، وقوع عقد انجمن مشاوره در سرای حضرت آصفی (۸۱)، صورت نامه شاهی که برکاب... جناب جهانبانی به وساطت نظیف افندی آمده است (۸۱)، صورت ترجمه مکتوب شاهرخ میرزا به مقام صدارت عظمی به وساطت نظیف افندی آمده است (۸۲)، صورت ترجمه مکتوب صدر ممالک ایران ملاعلی اکبر به مسندآرای مشیخت اسلامی به وساطت نظیف مصطفی افندی (۸۲)، صورت تمسک اساس صلح و صلاح که از طرف زاهرالشرف دولت علیه به دولت نادریه را اعطا فرموده است به معرفت مردمان و تطهیر ایشان (۸۲)، صورت ترجمه تمسک اساس صلح و صلاح که از جانب ایران به طرف

هامر پورگشتال به آلمانی ترجمه شده است.^۴ گفتنی است که این اثر در دوره ناصری از سوی یکی از رجال ایران به نام میرزامحب علی خان ناظم الملک یکانلو که مسئول کمیسیون تحدید حدود ایران و عثمانی بود، بارها مورد استفاده قرار گرفته است. وی در رسائل و لوایح مختلف خود برای رد ادعاهای مأمور عثمانی درباره حد و حدود مرزی دو کشور، به فقرات متعددی از تاریخ عزّی افندی استناد کرده است. برای نمونه در یکی از رساله‌های نویسد:

«در ایام محاربه با نادرشاه جنت مکان یعنی در وقایع هزار و یکصد و پنجاه و هشت در زمان سلطان محمود اول جنت مکان سلیمان عزّی افندی وقایع نگار مخصوص ایشان در ورقه ۲۹ تاریخی که میان عثمانی معروف و معتبر است در خلاصه نوشتجاتی که در حین مأموریت به تاخت و تاز ممالک ایران، عبدالله پاشا والی دیاربکر، به اسلامبول نوشته می‌نویسد: «حسب المأموریه با عساکر منصوره که در معیت او بودند از موصل حرکت و به ممالک ایران داخل شده به هر طرف ترکناز و قوت قاهره اسلامی را ابراز داشته از دیار نکبت مدار دشمن مذهب تا به محل موسوم به سردشت واقعه در حوالی ساوجبلاغ در تخریب و احراق و تاخت و تاز ایل و الکای اعیان بدفرجام اظهار ید طولای رشادت و جلادت نموده و هریک از رفضه بدکردار که گرفتار آمده به بسّس القرار واصل نموده، علاوه بر جلب غنایم بی‌شمار بعد از کوچانیدن محمدقلی خان مکرّی با عشایرش به کوی سنجاغی معاودت خودش را به طرف کرکوک معروض داشته است.»^۵

تاریخ عزّی به زبان ترکی عثمانی مسجع و متکلف نوشته شده، ولی فهرست مطالب آن همانند بیشتر منابع عثمانی به فارسی است. هرچند چند عنوان هم به ترکی دارد. عناوین مطالب مربوط به ایران از این قرار است: مأموریت دیار عجم (ص ۱۹)، بیان کیفیت دشمن مکرّار یعنی نادرشاه حیلکار (۲۴)، آمدن سفیر ایران به آستانه سعادت عنوان (۴۰)، وخسودن سفیر ایران به پایه سریر اعلا و تسلیم نامه خود (۴۱)، وقوع مشاوره عموم در سرای حضرت آصفی برای احوال ایران و مقدمه صلح و صلاح (۴۱)، صورت خط همایون کرامت نمون (۴۱)، صورت ترجمه نامه شاه ایران (۴۲)، صورت ترجمه قائمه

۴. بابینگر، ص ۳۱۵.
۵. نک: ناظم الملک، برگ ۳۲ و ۳۳.

دولت علیه معالی عنوان تسلیم شده بود به مهر معیر خانی مرخص ایشان (۸۵)، صورت تقریر مومی الیه نظیف مصطفی افندی که در کیفیت سفارت و خصوصیت مأموریت او چگونه صورت پذیر و نتیجه گیر شد و برای ایضاح حال بشاشت مأل درین جریده وقایع نوشته شد (۸۶) در ذکر هدایای همایون حضرت شهریاری که برای جانب ایران مرتب فرموده اند و در سرای حضرت آصفی نقل و منظور و تخمین و مهور شد (۹۴) تشریفات خان عالی شأن به آستانه سعادت عنوان (۹۶) دعوت خان عالیشان به حضور همایون (۹۷) تشریف جناب صدارت عظمی و علما و وزرا به زیارت خان جلادت فرما (۹۸) تسلیم هدایای همایون به سفیر ایران و وزیر مکرّم سریه لی الحاج احمد پاشا (۹۸) ترتیب ضیافت در سرای صدر عالی به خان عالیشان (۹۸) توجیه محاسبه آناتولی به سفیر ایران نظیف مصطفی افندی (۹۸) تسلیم نامه همایون به سفیر ایران و وزیر مکرّم الحاج احمد پاشا صورت نامه همایون جناب شهنشاه ربع مسکون به وساطت سفیر ایران و وزیر مکرّم الحاج احمد پاشا فرستاده است (۹۹) صورت عهدنامه همایون عنایت مضمون حضرت شهریاری که به جانب ایران فرستاده است به وساطت سفیر کبیر وزیر مکرّم الحاج احمد پاشا (۱۰۰) صورت مکتوب عالی حضرت صدراعظمی که به جانب حکمران ایران جناب نادرشاه والا به امر فرستاده است به وساطت سفیر ایران و وزیر مکرّم الحاج احمد پاشا (۱۰۳) صورت مکتوب عالی حضرت صدراعظمی که به شاه رخ میرزا فرستاده است به وساطت وزیر مشارالیه (۱۰۵) صورت مکتوب مسند آرای مشیخت اسلامیّه که به صدر ممالک ایران ملاعلی اکبر فرستاده است به وساطت وزیر مشارالیه (۱۰۶) مرور سفیر ایران به جانب اسکدار و عزیمت وی به صوب مقصود (۱۰۷) تشریف خان عالی شأن به زیارت شیخ الاسلام (۱۰۷) وقوع ضیافت به خان عالی شأن از رجال دولت علیه (۱۰۸) ترتیب ضیافت خان عالی شأن به جانب آصف معالی عنوان (۱۰۸) توجیه مناصب وزرا با شفاعت خان عالیشان (۱۰۸) احوال غریبه شاهزاده میرزا صافی و میرزا سام از خانان اعجام (۱۱۲) تاریخ نوری افندی در بالای قصر ... نوشته است (۱۲۳) وقوع مبادله سفیر ایران در رأس

حدود و کیفیت عزیمت ایشان (۱۲۴) در ذکر مقدمه ای که ابتدای ظهور نادرشاه و اوایل حال او چگونه وقوع یافته در ضمن این مقدمه بیان شده است (۱۲۴) ورود بعض اخبار اختلاف و اختلال و مخاصمات و جدال از جانب ایران (۱۲۸) اخراج شاهزاده سالف الذکر میرزا صافی از قلعه ساسون و ارسال و تشییع او به جزیره ردوس (۱۲۹) ورود خبر وفات حکمران ایران نادرشاه از جانب بغداد و ذکر و بیان احوال ... او (۱۲۴) وقوع مشاوره عموم در سرای حضرت آصفی برای اختلال جانب ایران و نظام سرحدات اسلامیان (۱۳۶) آمدن سفیر ایران محمد عبدالکریم خان به آستانه سعادت آشینان (۱۵۷) آمدن سفیر ایران محمد عبدالکریم خان در سرای عالی حضرت آصفی و بعد از آن در دیوان همایون ابد عنوان برای تسلیم نامه و تحریرات ایشان (۱۶۱) حالا شاه ایران، علی شاهک، نامه سی ترجمه سی صورتی در (۱۶۱)، مقام صدارت عظمایه علی شاهک برادری و اعتماد الدوله سی مقامنده اولان ابراهیم میرزا خاندن سفیر مومی الیه و ساطتیه ایله گلان مکتوبک ترجمه سی صورتی در (۱۶۲)، مقام مشیخت اسلامیّه ملاباشیدن سفیر مومی الیه و ساطتیه ایله گلان مکتوبک ترجمه سی صورتی در (۱۶۳)، عودت سفیر ایران محمد عبدالکریم خان به جانب ایران (۱۷۰)، سفیر مومی الیه و ساطتیه حالا شاه ایران علی شاهک عنایت و احسان ملوکانه بیوریلان جواب نامه همایون ملاطفت مقرونک صورتیدر (۱۷۰)، نامه همایون موجب نجه طرف حضرت آصفیدن ایران شاهی، علی شاهک سفیر مومی الیه ایله ارسال بیوریلان مکتوب صورتی در (۱۷۳)، حکمران ایران علی شاهک برادری ابراهیم میرزادن مقام صدارت عظمایه وارد اولان تحریراته جواب اولمق اوزره سفیر مومی الیه ایله گوندریلان مکتوب عالی جناب آصفینک صورتیدر (۱۷۳)، مقام مشیخت اسلامیّه به سفیر ایران مومی الیه و ساطتیه ایله حالا مسندنشین مشیخت ایران اولان ملاعلی جانبندن گلان مکتوبه تحریر اولنان جواب نامه نک صورتی در (۱۷۴)، ورود خبر بعض حوادث و اخبار از احوال و آثار ممالک ایران (۱۸۴) در ذکر حوادث ایرانی که از جانب بغداد آمده است (۲۲۸)، صورت نامه ایلچی مصطفی خان به جانب دولت علیه فرستاده بود (۲۲۸)، صورت مکتوب آصفی که سفیر ایران مصطفی خان را فرستاده بود (۲۲۹)، در ذکر حوادث غریبه

۶ تاریخچه نوری اثر مختصر و مفیدی است درباره نبرد عثمانی با شاه تهماسب دوم به فرماندهی حکیم اوغلو علی پاشا در قلعه ایروان در ۱۷۳۱/۱۱۴۳ که منجر به پیروزی سپاه عثمانی شد. این اثر در استانبول (۲۰۰۴) به کوشش حسین آق قایا منتشر شده است.

ملی، ش ۳-۱۸۱۰۵.

- Babinger, Franz, *Osmanli Tarih Yazarlari ve Eserleri, Çeviren: Coşkun Üçok*, Ankara, 1992.
- *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVIA)*, Vol. XXIII.
- *The Encyclopaedia of Islam (New Edition)*, Vol. IV.

ایرانیان و اصول عجیبه ماجرای شاه ایشان (۲۳۴)، حوادث ایرانیه از جانب بغداد ظهور یافته شد (۲۴۸)، حوادث ایرانیه از جانب بغداد ظهور یافته است (۲۵۵)، ظهور حوادث غریبه ایرانیه از جانب بغداد (۲۵۶)، ورود بعض حوادث از جانب بغداد (۲۵۶) ظهور حوادث ایرانیه از جانب ارضروم (۲۵۹)، حوادث ایران از جانب بغداد آمده است (۲۶۶) ورود حوادث ایرانیه از جانب چلدر و ارضروم (۲۷۵)، در ذکر حوادث ایرانیه و عودت سفیر ایران مصطفی خان و شاهزاده حسین میرزا و سائر خانان از بغداد به جانب ایران و کیفیت هدایای شاهی (۲۸۶)

۳۶. ترجمه انیس الطالبین و عدة السالکین. در احوال عزی افندی آمده که از پیروان طریقت نقشبندی بود، به همین سبب وی انیس الطالبین که در شرح احوال و افکار و مقامات محمد بهاءالدین نقشبندی است^۷ را به ترکی ترجمه کرد. این اثر نیز در سال ۱۳۲۸ ق. در استانبول منتشر شده است.

۳۷. دیوان شعر. از سلیمان عزی دیوان شعری هم باقی مانده است. قسم اول آن در مقام ولایت و ولی، قسم دوم در مناقب شیخ علاءالدین عطار، قسم ثالث در مناقب خواجه بهاءالدین نقشبندی، قسم چهارم در مناقب صلاح الدین ابن مبارک بخاری از خلفای حضرت نقشبندی^۸.

فهرست منابع

- بروسه‌لی محمد طاهر، ۱۳۴۲، عثمانلی مؤلفلری، استانبول.
- تاریخ‌نگاری و مورخان عثمانی، ترجمه نصرالله صالحی، تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام، ۱۳۹۳.
- آقا حسین حسینی و احمد رضا یلمه‌ها، ۱۳۹۲، «انیس الطالبین و عدة السالکین از کیست؟»، مجله مطالعات عرفانی، ش ۱۷، ص ۵-۲۰.
- ریاحی، محمدامین، ۱۳۶۸، سفارت‌نامه‌های ایران (گزارش‌های مسافرت و مأموریت سفیران عثمانی در ایران)، توس، تهران.
- میرزا محب‌علی خان ناظم‌الملک، ترجمه لایحه مقرب‌الخاقان میرزا محب‌علی خان ناظم‌الملک در باب سرحدات و اراضی متنازعه فیما بین دولتین علیتین ایران و عثمانی، نسخه خطی،

تاریخ عزی چاپ استانبول

۷. درباره مؤلف این اثر نک: آقا حسینی و یلمه‌ها ۱۳۹۲: ۵-۲۰.

۸. بروسه‌لی محمد طاهر، ۱۳۴۲: ۱۰/۱۳.

۴۴۴

دینه و لایحه وزارت ایله زمان ایالتی که در عساکرت و لشکرت و مشورتی
 آصفیه خلعت صورت الیاسیله محسودا قران اولوب چند دو وزیر طوقه مالزوم
 سفر سق نمازده و دوت و منزل ایله ایالت مرقوم به خدیو کاکا و عزیمت ایلد
 و ستونای و زیرینشار الیهک سوال و اشیا سو قیمن اولان سنا شرمه قیقل
 طرفه برید با خذ و قیقل اولوب و وزیر شارا لیل طوقه عبدیاشا حسن لریه
 اقصتا ایولک لای و قازت ستون قانکاشیا سزوک سندن و برلک ولایه کل
 بهاسنی علی مهل مالک شرا لیله امر شریقا حسنان چونک کجا بولشاده و خلیه اول
 سیر خدیو قانکاشیا ایلا میل خود نما غزالان و وزیر عید الرحمن باشا زاد و نیز
 مصطفی بک جناب لریه با مرها یون عنایت و الیاس خلعت ایله تربیع قدر و
 مغزقت چونک کجا حوزت ایزیه کجا حق حب سرتقا تمامه است بولشاده
 قناریخ مختلفه ایله تارص و جلدو و اضرموم و الی لریه استنای سلسله اول
 اچون حوزت ایزیه دن شوقی با و شاکت جادیمسی باشرا اولوب سیر
 مشر مشیریه و سلسله سفید لریه برکشاده و ساکن سار سیر لریه نام تحصیل ایله
 و ختیره فی و اطراف و حوالیس ایله اون بک مقناری عسکر جمیع و زعمیه
 نقیلس خانی اولان طهورت خانی قلع و قمع و قنده نقیلس سیر سیریه
 از صاسته اولدنی خبریک طهورت خانی در سیر اولدنی اولدنی و حوالی کجا
 نفوسه مبادت و کلاخت خانی اولان و اولی خانی چار مال اهل شه کتده و
 از اولان ترکی کلونیه بعضی هدا ادر سالیله اکرام و برینه دخی فرما شری لریه
 نامزاد ایلدنه نام و بوقریه ایله جلیب قلوب ایلدند لری کلونی کتده و بیخیه
 ایلد ایلد کتدن غیری مجور دیریندک سسقوط لریه دخی بعضی اولد جا بار ایله
 استقامت و اعتبار و بوجهدا سوریه نظام و موش بولشاده و ستون فی نادر کتده
 قانلی اولقا و زده مشهور اولان قانچا ادا قشاد عسیر نوله مجبیلو بولشاده و
 شام عریق ساقه امین اویسوب بدریک انتقامی بنده اولد و بوقریه کل
 محمل نامق اولان کوی طرفندک اجناس سلسله ایله بیجمت و حرکت درون نوله
 دشمنبر قسیدیل و راستدن اولوب ساقا و ان خان اولان جعفر خانی اولد
 سوق امینیر و کتدی و حقیقی ایلد قمع و اولد شاه و کیلی اولان حسن علی
 بک دخی و اولد عسکر ایله چیقوب معابله و اولد خان نام محمد جنک و سقا
 اشناسه مزبور بجه خان و لال لریک ایلد سوب و اولد عسکر سیر و حسن
 علی کوجینا اشد و حیسر و دانی خاصر و ضعیف کتده اصل و ان خان حیسر
 خان ایله محاملو جید اقمه ان حینه سو حیا ایه نقیلس خانی طهورت خان اولد
 کوندر و بوز سیرک خدیو ش و حیلده کتدند ان استقامت ایلد ایلد خان سسندن
 دشمن و حال اولد کللی شان ایله معابله و ان بولس کیکه سنها و کورچی کتده
 نقیلس و ان حرکت و محال و و ایلد کلوی مزبور بجه خان ایلد و ان ایلد معابله
 ایلد کلوی معابله و مت اولد سوب صالت و سیکیا و بولس کتده ایلد
 فرا و عسکرین کتدی و حیه شیم بول و اولد و اشیا لری معابله دست

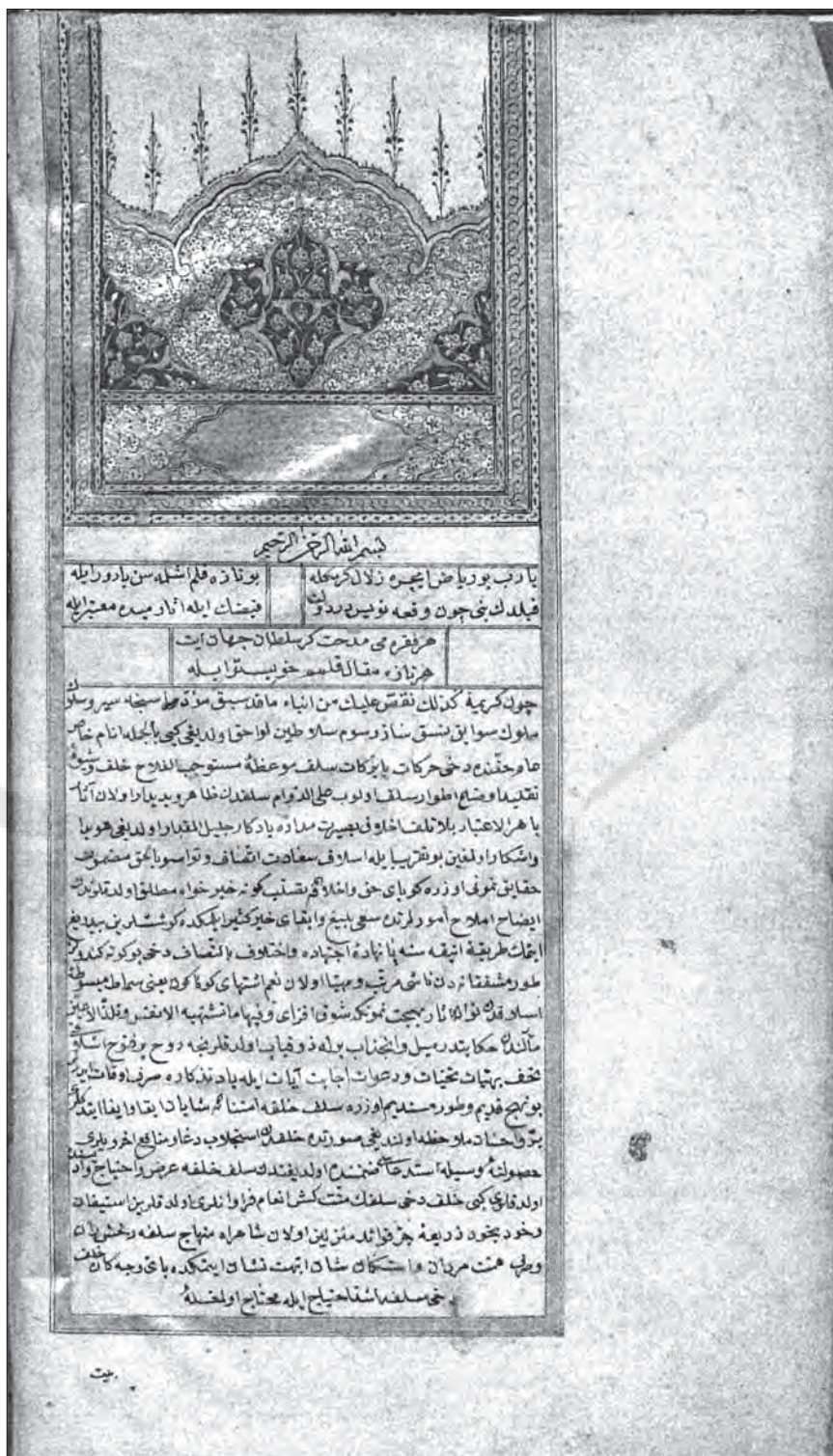
مصلحتی است که در این سده
اولد و حوالی سیر

و سینه ایلد

تاریخ عزیزی نسخه دانشگاه میشیگان صفحه ۴۴۴

دوره دوم، سال هشتم
شماره پنجم و ششم
آذر - اسفند ۱۳۹۳

برگ نخست تاریخ عزری نسخه میسگان